

УДК 008:001.102:004|(100)

Л. Ф. ПРИХОДЬКО*

**ЗБЕРЕЖЕННЯ ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРНОЇ
СПАДЩИНИ – ІМПЕРАТИВ ХХІ СТОЛІТТЯ
(за документами ЮНЕСКО і Європейського Союзу)**

Розглянуто вирішення проблем збереження і удоступнення культурної спадщини у цифровій формі за нормативно-правовими документами ЮНЕСКО і Європейського Союзу, а також європейський досвід створення інтегрованих цифрових інформаційних ресурсів культурної спадщини.

Ключові слова: ЮНЕСКО; Європейський Союз; документ; культурна спадщина; Всесвітня спадщина; цифрова спадщина; цифрові технології.

Не буде перебільшенням констатація факту, що з початку ХХІ ст. людство переживає черговий пізнавальний «поворот» до культурної спадщини. Нова хвиля зацікавленості проблемами її збереженості зумовлена реаліями науково-технологічного прогресу інформаційного суспільства, який стимулює потужний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, безпрецедентні обсяги концентрації цифрової інформації у базових сферах життєдіяльності людства та невпинне збільшення її питомої ваги у загальному потоці інформації, що надходить усіма існуючими комунікаційними каналами.

Масштаби змін, пов'язаних із цифровими трансформаціями в інформаційно-комунікаційній індустрії, дійсно вражають. Про це виразно засвідчили результати опублікованого у травні 2010 р. аналітичного дослідження «Десятиліття цифрового Всесвіту – чи готові Ви?» (Digital Universe Decade – Are You ready?). Згідно з його результатами загальний обсяг цифрових даних, що включає обсяги даних «цифрових за походженням» і даних оцифрованих, у 2009 р. збільшився проти 2008 р. на 62 %, при цьому значна частка цифрового контенту (майже 75%) – не оригінальна, а представлена у копіях. До 2020 р. обсяг цифрових даних збільшиться у 44 рази і тенденція суттєвого зростання їхніх масивів у світі зберігатиметься на перспективу. Точками зростання даних прогнозуються основні види ЗМІ та комунікації – телебачення, радіо, Інтернет, мобільні мережі. Підкреслено, що обсяги інформації у цифровому просторі значно перевищують базовий рівень антивірусних програм і фізичного захисту, а тому вона вкрай потребує відпо-

* *Приходько Людмила Федорівна* – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу архівознавства Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства.

відного рівня безпеки. Збільшення загроз і ризиків зумовлює появу в суспільстві нових вимог стосовно нормативно-правового регулювання захисту інтелектуальної власності, персональних даних, політики архівування¹. Отже, реалії цифрового простору знайшли відображення в усіх сферах життєдіяльності соціуму, актуалізуючи не лише технічні та комунікаційні аспекти розвитку інформаційного мережевого суспільства, а й широкий діапазон складних світоглядних, соціокультурних, правових проблем, спричинених самим фактом формування цього простору.

Варто підкреслити, що обсяги цифрової інформації невпинно збільшуються у світі через переведення у цифровий формат і традиційних джерел інформації (рукописів, стародруків, мап, креслень, архівних документів, бібліотечних і музейних зібрань, періодичних видань тощо). Оцифрування документальної спадщини у сучасному інформаційному суспільстві – один із ключових трендів. Розпочате на рубежі 1980–1990-х років як складова процесів створення електронних каталогів найбільших архівів, музеїв і бібліотек, оцифрування спочатку призначалося для розроблення мультимедійних продуктів. Однак, досить швидко набуло статусу самостійного, самодостатнього і наукомісткого напрямку в діяльності «інституцій пам'яті», орієнтованого не тільки на забезпечення всебічного доступу користувачів до багатоаспектної інформації документальних скарбів і фізичної збереженості оригіналів документів шляхом створення їх електронних копій, а й на виконання міжнародних і національних проектів, програм оцифрування культурної спадщини, у т. ч. архівної. Цілком закономірно, що цифрові й оцифровані документи стали новим об'єктом процесів і технологій в архівах, засвідчили в сучасній архівістиці фундаментальні зрушення від аналогової парадигми до цифрової, виявили широкий діапазон проблем, що знаходяться у фокусі повсякденної діяльності архівів, – соціокультурних, управлінських, правових, економічних, технологічних, теоретичних, методичних, кадрових. Принципово важлива роль у вирішенні цих проблемних питань належить ЮНЕСКО, Раді Європи, головним інституціям Європейського Союзу (ЄС). Їхні ініціативи на ґрунті багатогранної практики міжнародного співробітництва, закріплені документально, торкаються широкого спектру ключових аспектів правового захисту культурної спадщини, у т. ч. у цифровій формі та інтеграції діяльності «установ пам'яті», які зберігають і продукують об'єкти сучасної цифрової культури, і, таким чином, визначають парадигму культурної політики на міжнародному і регіональному рівнях. Звернення до досвіду та концептуальних основ культурної політики міжнародних організацій і міжурядових інституцій актуалізується в контексті євроінтеграційного процесу нашої держави, розроблення стратегічних напрямів інноваційного розвитку архівної справи України, забезпечення повно-

цінного функціонування архівної спадщини України – Національного архівного фонду (НАФ).

У статті ми здійснимо екскурс в історію становлення поняття «культурна спадщина», проаналізуємо вирішення актуальних проблем збереження і удоступнення культурної спадщини у цифровій формі за нормативно-правовими документами ЮНЕСКО і Європейського Союзу (ЄС), розглянемо європейський досвід створення інтегрованих інформаційних цифрових ресурсів культурної спадщини, включаючи й архівну спадщину. Публікацію підготовлено за результатами виконання науково-дослідних робіт: «Робота архівних установ України з аудіовізуальними документами: методичний посібник» (2015), «Теоретико-методичні основи організації Національного архівного фонду: методичний посібник» (2017), «Стратегічна програма розвитку архівної справи України на середньострокову перспективу (2019–2023 рр.) (2019)»².

Культурна спадщина є базовим поняттям у поняттєво-термінологічному апараті комплексу гуманітарних наук, а також у побудові моделі її правової охорони. Поняття має глибокі філософські традиції та історичні корені, а його тривала еволюція виразно окреслилася в дискусіях, присвячених проблемам передачі – наслідування від попередніх до наступних поколінь окремих об'єктів матеріальної та духовної культури (споруди і будівлі різного призначення, предмети побуту, знаряддя праці, релігійні й національні реліквії, архівні документи, рукописи, стародруки, твори літератури і різних видів мистецтва – живопису, графіки, фотографії тощо), які у хронологічному відношенні були свідомством (пам'яткою) історії, та з огляду на їх непересічне історичне, наукове, художнє або інше значення потребували збереження. У західній традиції поняття «культурна спадщина» включено у доволі складний термінологічний ряд: «cultural heritage», «cultural patrimony», «cultural property», а від обраного на офіційному рівні терміну, його обсягу і контексту певною мірою залежить культурна політика не тільки окремих держав, а й у світі³.

Дійсно сприятливим періодом для комплексного вивчення і актуалізації цього поняття можна вважати другу половину ХХ ст. У цей період, по-перше, були створені відповідні міжнародні органи та інститути, покликані самостійно або у взаємодії з різноманітними міжнародними установами й національними урядами вирішувати стратегічні та/або практичні завдання щодо охорони і збереження пам'яток культури та природи; по-друге, поступово ознак самостійної галузі міжнародного права з власним предметом, комплексом усталених спеціальних юридичних норм набувала сфера правового забезпечення охорони культурних цінностей; по-третє, посилилася увага міжнародної спільноти до правової регламентації цілей, процедур, засобів і методів діяльності у пам'яткоохоронній галузі.

Термінологічне тлумачення поняття «культурна спадщина» (cultural heritage), визначення її об'єктного складу та змісту відбулося значною мірою під впливом становлення системи правової охорони в міжнародному праві, нормотворчої діяльності Організації Об'єднаних Націй (ООН), Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Ради Європи, Європейського Союзу (ЄС), Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), інших міжнародних неурядових організацій. Ухвалені під їх егідою численні документи (багатосторонні конвенції, рекомендації, декларації) зафіксували розвиток міжнародного права охорони культурних цінностей саме як системи принципів і норм, що формуються суб'єктами міжнародного права, і регулюють міжнародні відносини у сфері збереження, використання і дослідження культурної спадщини, відновлення історичного середовища, захисту культурних цінностей у випадку збройних конфліктів, реституції і повернення незаконно переміщених культурних цінностей, міждержавне культурне співробітництво за цими напрямками⁴. Серед них масив найсуттєвіших галузевих джерел із зазначеної тематики, за висновком дослідників, становлять документи ЮНЕСКО: Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (Гаазька конвенція, 1954), Рекомендація про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному вивезенню, ввезенню та передачі права власності на культурні цінності (1964), Конвенція про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності (1970), Рекомендація про охорону рухомих культурних цінностей (1978), Рекомендація про охорону і збереження рухомих зображень (1980). Зазначені документи ЮНЕСКО відображають розвиток у сучасному міжнародному праві універсальної концепції культурних цінностей, що базується на таких нормативно-правових засадах: кожна культурна цінність є унікальною та неповторною; всі культурні цінності підлягають національній і міжнародній охороні, передусім повазі до них і збереженню; культурні цінності, що становлять культурну спадщину народів (національну культурну спадщину), невідчужувані та підлягають спеціальному міжнародному захисту⁵. Система міжнародних правових актів породжує певні зобов'язання для держав, які їх підписали. Йдеться про утвердження базисних конвенційних основ норм і правил ставлення суспільства до культурних надбань у властивий праву специфічний спосіб.

Одним із принципово найважливіших актів ЮНЕСКО є Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (Convention concerning the protection of the World Cultural and Natural Heritage, далі – Конвенція) від 16 листопада 1972 р. Це – перший міжнародно-правовий документ, де найцінніші пам'ятки культури та природи, яким людство має забезпечити виявлення, охорону, збереження,

популяризацію і спадкоємність передавання майбутнім поколінням, отримали узагальнюючу назву «культурна спадщина». Нормами Конвенції передбачалася низка нововведень: 1) віднині статус Всесвітньої спадщини надавався одночасно об'єктам культури та природи (раніше їх визначали у 2-х різних галузях); 2) охорона культурної спадщини має здійснюватися комплексно на 2-х рівнях – національному і міжнародному; 3) сформовано механізм міжнародного співробітництва та охорони культурної спадщини, до структур якого включено інституції з відповідними повноваженнями – Міжурядовий комітет з охорони культурної та природної спадщини (Комітет Всесвітньої спадщини) і Фонд Всесвітньої спадщини; 4) основна відповідальність за виявлення, охорону і збереження культурної та природної спадщини покладалася на державу, на території якої ця спадщина знаходилася. Прийняття Конвенції сприяло утвердженню й розвитку в міжнародному праві доктрини Всесвітньої спадщини, що охоплює культурні й природні об'єкти унікального значення. Йдеться про об'єкти, що становлять для людства непересічну універсальну цінність і занесені до Списку Всесвітньої спадщини або Списку Всесвітньої спадщини, яка перебуває під загрозою. У Конвенції здійснено спробу сформувати з культурної та природної спадщини різних народів перспективу світової спадщини як вияву рівноправності їхніх культур і культурних надбань, створити умови для широкого ознайомлення з матеріальними та духовними здобутками людства⁶.

Аналогічний підхід містить Програма «Пам'ять світу» (Memory of the World Programme, далі – Програма), яка з 1992 р. реалізується ЮНЕСКО у розвиток концепції Всесвітньої спадщини. Поняття «Пам'ять світу», як трактується у Програмі, – це документальна спадщина (документована колективна пам'ять народів світу), що зберігається у бібліотеках, архівах, музеях, сховищах різних країн для нинішньої та майбутньої світової спільноти, і за обсягами становить значну частину Всесвітньої культурної спадщини. Її колекції та фонди є надбанням усього людства, як і об'єкти видатного значення, включені до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Однак, сукупна документальна спадщина людства залишається практично невідомою, а в умовах різноманітних небезпек (воєн, соціальних потрясінь, забуття, згубного гніву тих, хто не визнає інших минулих і сучасних культур, посилення техногенного впливу на довкілля, зростання масштабів незаконної транскордонної торгівлі культурними цінностями) їй загрожує зникнення. Тому в практичній площині Програма націлена на максимальну збереженість документальної спадщини, забезпечення людству всебічного рівноправного доступу до її надбань, розповсюдження у світовому масштабі інформації про її існування й неминущу значущість. Програма має охопити документальну спадщину за

всю писемну історію людства – від протодокументів у вигляді глиняних табличок і папірусів, – до сучасних видів документів із різними носіями інформації (кінофільми, звукозаписи, цифрові файли). Її положеннями передбачено ведення реєстрів «Пам'ять світу» міжнародного, регіонального, національного рівнів і внесення до них шляхом спеціальної процедури об'єктів документальної спадщини, що мають всесвітнє значення⁷.

Сучасне тлумачення концепції Всесвітньої спадщини формується завдяки новим джерелам міжнародного права, істотному розширенню її об'єктного складу і змісту. Згідно з документами ЮНЕСКО, об'єктами Всесвітньої спадщини нині можна вважати: нерухомі культурні цінності (архітектурні пам'ятки, ансамблі, визначні місця), пам'ятки природи; рухомі культурні цінності (манускрипти, інкунабули, кодекси, книги, архівні документи, у т. ч. записи текстів, мапи та інші картографічні матеріали, фотографії, кінофільми, звукозаписи тощо); рухомі зображення (твори кіномистецтва, телебачення, відео); усні традиції, мову, звичаї, обряди, знання, навички; сліди людського існування, які мають культурний, історичний або археологічний характер і частково або повністю, періодично чи постійно знаходяться під водою на протязі не менше 100 років. Архівні документи та архіви у міжнародних правових актах визнано невід'ємною складовою національної та Всесвітньої культурної спадщини, категоріями культурних цінностей достатньо широко охоплено їх типо-видову структуру. Наголошується про надзвичайно важливу роль архівів у розвитку базових сфер життєдіяльності суспільства, формуванні індивідуальної та колективної пам'яті людства, забезпеченні ефективності механізмів державного управління і діяльності владних інституцій, зміцненні демократії. Акцентовано увагу міжнародної спільноти на пошуку шляхів вдосконалення політики щодо охорони, збереження архівної спадщини та всебічного удосконалення громадян до її надбань як загальнолюдських проблем великої суспільної ваги⁸.

Повноцінне функціонування Всесвітньої спадщини суттєво залежить від підтримки, сприяння й збереження різноманітності культури народів світу в усьому багатстві її форм та самобутності. Для вирішення цих проблем Генеральна конференція ЮНЕСКО 2 листопада 2001 р. прийняла Загальну декларацію ЮНЕСКО про культурну різноманітність (UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity, далі – Декларація). У ній наголошується, що будучи джерелом новацій, творчості, ключовим компонентом сталого розвитку, дієвим інструментом міжкультурного діалогу й міжнародного співробітництва, культурна різноманітність потрібна людству так само, як живій природі біорізноманітність. Декларація – перший міжнародно-правовий документ, в якому культурну різноманітність визнано спільним надбанням люд-

ства, постульовано її невід'ємний зв'язок із повагою до культурних прав і гідності людини, а обов'язковість її збереження для нинішніх і прийдешніх поколінь проголошено етичним імперативом⁹.

Світовий досвід свідчить, що нормативна категоризація поняття «культурна спадщина» на міжнародному рівні пов'язана з його узагальненнями у наукових дисциплінах соціально-гуманітарного профілю. Зацікавленість дослідників природою культурної спадщини зумовила суттєве розширення пізнавального і аксіологічного вимірів цього поняття, активізувала пошук конструктивних відповідей на питання: «що потрібно зберегти?», «як потрібно відбирати культурні цінності, що підлягають охороні?», «де, в яких масштабах і з якою метою?». Внаслідок цього наприкінці ХХ ст. у процесі вивчення культурної спадщини (heritage studies) включилися нові академічні дисципліни, широкі верстви суспільства, фахівці та зацікавлені особи. Авторські концепції у наукових публікаціях авторів відображають мультідискурсивність, різнопланові вектори наукової експлікації поняття «культурна спадщина», особливу увагу приділено проблемам її онтології (концепція «буття») та епістемології (філософія, аксіологічні підходи, методи охорони), складної й відповідальної місії в сучасну «інформаційну» епоху. Ґрунтовні інтерпретації простежуються у сюжетах, присвячених питанням генезису і розвитку поняттєво-термінологічного апарату науки про культурну спадщину, співвідношенню понять «культурні цінності», «культурна спадщина», «культурне надбання», «культурна власність». Предметно на міждисциплінарній основі обговорюються шляхи вирішення правових, організаційних, управлінських, технологічних питань виявлення, забезпечення збереженості та удоступнення культурної спадщини. Підкреслено неминущу цінність інформаційного потенціалу культурної спадщини, зафіксованому в матеріальних і духовних здобутках, унікальних формовиявах культурного життя людства. Новий образ культурної спадщини вибудовується у таких підходах до розуміння її сутності: генетичного (культурна спадщина як один із найвпливовіших чинників формування національного самоусвідомлення, національної самоідентифікації, історичної пам'яті та історичної культури людини); географічного (культурна спадщина – потужний ресурс для збереження природного й культурного різноманіття навколишнього світу, окремих регіонів, етносів, груп населення); екологічного (культурна спадщина становить основу для збалансованого розвитку суспільства та біосфери). Згідно з семіотичним підходом обстоюється думка, що культурна спадщина у широкому сенсі являє собою сукупність успадкованих людством текстів (йдеться не тільки про писемні тексти, а й твори мистецтва і літератури тощо), які виконують функцію колективної культурної пам'яті, та у нових історичних умовах, особливо у переломні історичні епохи, коли суспільство намагається переосмислити власне

минуле, активізують культуротворні механізми. Вчені й науковці єдині у своїх висновках про те, що культурна спадщина – це стратегічний ресурс розвитку суспільства і держави, потужний засіб міжкультурного діалогу, а її найважливіша соціальна функція полягає у збереженні традиції та пам'яті про минуле як основоположних засад цивілізаційного поступу людства¹⁰.

Утім, категорія «культурна спадщина» постійно знаходиться у динаміці. Зокрема, на початку XXI ст. відбулося істотне розширення її об'єктного складу, смислового і предметного поля. Цивілізаційного значення у міжнародному масштабі набуло поняття «цифрова спадщина». У довідкових виданнях (термінологічних словниках, глосаріях) термін «цифровий» (*англ.* digital) є синонімом «електронний»¹¹. Загальноживаний термін «цифрова спадщина» (*англ.* digital heritage) має подвійне значення – культурна спадщина у цифровій формі або оцифрована (в електронній формі) культурна спадщина, тобто, йдеться про створення електронних (цифрових) копій історичних документів та артефактів.

На міжнародному рівні поняття «цифрова спадщина» отримало нормативне значення завдяки ухваленню Генеральною конференцією ЮНЕСКО 15 жовтня 2003 р. «Хартії про збереження цифрової спадщини» (Charter on the Preservation of Digital Heritage, далі – Хартія). Згідно зі ст. 1, цифрова спадщина охоплює унікальні інформаційні ресурси знань і форми їх функціонування у базових сферах життєдіяльності суспільства – культурі, науці, освіті, управлінні, а також інформацію технічного, правового, медичного, іншого характеру, яку створюють у цифровій формі, або переводять у цифровий формат шляхом перетворення існуючих на аналогових носіях ресурсів. Йдеться про документи з паперовим носієм, бази даних, рухомі й нерухомі зображення, звукові та графічні матеріали, програмне забезпечення, веб-сторінки. У разі «цифрового походження» ресурси існують лише як цифровий оригінал*. Серед інформаційних ресурсів є багато таких, що мають неминущу цінність, значимість і потребують збереження для майбутніх поколінь, а тому акцентовано увагу на представництві у цифровій спадщині всіх народів, держав, культур і мов. За ст. 2 Хартії, збереження цифрової спадщини передусім націлене на забезпечення її максимального доступу, яке має бути вільним від необґрунтованих обме-

* The digital heritage consists of unique resources of human knowledge and expression. It embraces cultural, educational, scientific and administrative resources, as well as technical, legal, medical and other kinds of information created digitally, or converted into digital form from existing analogue resources. Where resources are «born digital», there is no other format but the digital object. Digital materials include texts, databases, still and moving images, audio, graphics, software and web pages, among a wide and growing range of formats.

жень. Одне із ключових завдань цифрового архіву як невід’ємного, органічного компонента цифрової спадщини полягає у тому, щоб його контент залишався доступним для суспільства. При цьому підкреслено, що вкрай важливо створити надійний захист від будь-яких посягань на безпеку інформації конфіденційного чи приватного характеру. Держави-члени, керуючись міжнародними правовими актами, повинні послідовно сприяти встановленню справедливої рівноваги між законними правами творців та інших правовласників і зацікавленістю широких верств населення в отриманні повноцінного доступу до цифрової спадщини. У ст. 5 Хартії базовим принципом функціонування цифрової спадщини визнано безперервність (*continuity of the digital heritage*), послідовне дотримання якого вимагає впродовж повного «життєвого циклу» (від створення і до отримання безпосереднього доступу) здійснювати комплексні заходи для забезпечення її збереженості. Йдеться про збереження всіх смислових і функціональних характеристик її об’єктів, можливостей їх пошуку, презентації, інтерпретації, удосконалення та використання нинішніми і майбутніми поколіннями. Однак, у світі існують реальні загрози невідвортної втрати цифрової спадщини, зумовлені швидкою зміною технічних параметрів обладнання і програмного забезпечення, відсутністю належної нормативно-правової бази, невизначеністю у питаннях ресурсного забезпечення, загальної відповідальності за її збереженість. Технології збереження цифрових матеріалів вимагають вкладання значних інвестицій у наукові дослідження і прикладні розробки. Також збільшується розрив у сфері розвитку та використання інформаційних технологій між розвиненими країнами та рештою світу, між різними верствами населення всередині країн. Це явище відоме в науці як цифровий розподіл (*Digital Divide*) або цифрова нерівність. Тому в Хартії подано низку рекомендацій і пропозицій з розроблення сучасних стратегій, підходів щодо створення цифрових ресурсів, цифрових архівів, відбору цифрових матеріалів за критеріями історичної, культурної, наукової цінності, застосування відповідних правових та інституціональних механізмів, систем і процедур, здатних забезпечити автентичне і цілісне відтворення цифрових об’єктів. Також йдеться про розроблення організаційних засад національної політики країн щодо охорони, забезпечення збереженості, доступу до цифрової спадщини, розвитку міжнародного співробітництва за цими напрямками¹².

Згодом у розвиток положень «Хартії про збереження цифрової спадщини» та Програми «Пам’ять світу» ЮНЕСКО ухвалила 2 важливих документа – Ванкуверську декларацію «Пам’ять світу в цифрову епоху: оцифрування і збереження» (*«Memory of the World in the Digital Age: Digitization and Preservation»*, 2012, далі – Декларація) і «Рекомендацію про забезпечення збереження та доступу до документальної спад-

щини, у тому числі в цифровій формі» (Recommendation concerning the Preservation of, and Access to, Documentary Heritage Including in Digital Form, 2015, далі – Рекомендація).

Декларація «Пам'ять світу в цифрову епоху: оцифрування і збереження» була прийнята у вересні 2012 р. на конференції у Ванкувері (Британська Колумбія, Канада). Понад 500 учасників конференції з 110 країн долучилися до обговорення широкого спектру актуальних проблем забезпечення збереженості та доступності цифрової спадщини, зокрема: розроблення під егідою Програми «Пам'ять світу» стратегічного документа – «дорожньої карти» цифрових трансформацій і Рекомендації щодо просування законів про обов'язковий примірник для цифрових форматів; створення необхідної технологічної інфраструктури (програмне забезпечення, формати файлів, носії інформації, інструменти і робочий процес, платформи і мережі); об'єднання зусиль архівної, бібліотечної та музейної спільноти для вирішення проблемних питань впливу авторських прав на доступ до цифрових інформаційних ресурсів; стандартизація цифрового зберігання тощо. На форумі була започаткована за участі ЮНЕСКО, Міжнародної ради архівів (МРА), Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (IFLA), інших партнерів ідея спільного проекту PERSIST (Platform to Enhance the Sustainability of the Information Society Transglobally) для вирішення глобальних питань збереження цифрової інформації у відкритому доступі, пов'язаних із розробленням цифрових стратегій, політики управління, застосуванням новітніх технологій, стандартів і передових практик. Цей проект мав об'єднати зусилля фахівців у сфері інформаційних технологій, установи культури, уряди та скоординувати їхню діяльність для мінімізації загроз втрати цифрової спадщини. У Декларації наголошується, що реалізація прав людини вільно шукати, отримувати та використовувати інформацію, її загальнодоступність у світовому масштабі значною мірою стає можливою завдяки доступу до інформації у цифровій формі. Цифрові технології надають безпрецедентні можливості передачі та зберігання інформації, також є засобом фізичної збереженості документів, особливо – довготривалості збереженості аудіовізуальних документів. Підкреслено важливість нормативно-правового забезпечення і залучення інвестицій у здійснення проєктів оцифрування, дотримання балансу між культурною спадщиною у традиційній формі та у цифровому форматі, удосконалення компетенції роботи з цифровим контентом. Положення Декларації орієнтовані на створення електронних копій архівних, музейних, бібліотечних фондів, накопичення досвіду формування національних цифрових ресурсів документальної спадщини, розвиток нового напрямку в світовій історіографії – «Digital History». Завдяки їх практичній реалізації користувачі отримують можливість побачити у режимі он-лайн електронні образи

найбільш значимих історичних документів і артефактів, що зафіксували історичні епохи, події, особистостей¹³.

«Рекомендація про забезпечення збереження та доступу до документальної спадщини, у тому числі в цифровій формі» – це системний нормативно-правовий документ із викладом сучасних принципів, пріоритетів, взаємозв'язаних послідовних заходів правового, організаційного, технологічного, наукового характеру, спрямованих на комплексне вирішення питань виявлення, збереження, удоступнення об'єктів документальної спадщини, в т. ч. у цифровій формі, розвитку міжнародного співробітництва за цими напрямками. Її провідна ідея полягає в забезпеченні повноцінного функціонування документальної спадщини людства у всьому багатстві її об'єктного складу. У преамбулі Рекомендації підкреслено, що значна частина документальної спадщини зникла внаслідок природних чи антропогенних стихійних лих, виявилася недоступною через швидкі технологічні зміни, пов'язані з розробленням моделей і процесів збереження об'єктів цифрової спадщини. Зростаючі за експонентою обсяги цифрового контенту є новим викликом для людства у сенсі нагальної потреби використання спеціальних методів роботи для його збереження та актуалізації. На увагу заслуговує подане у Рекомендації тлумачення таких базових понять:

– «документ» – об'єкт, що містить аналоговий чи цифровий інформаційний контент – зміст, і носій цього змісту. Документ підлягає збереженню, характеризується мобільністю, зміст документа може включати знаки, коди (текст), зображення (рухомі й нерухомі), звуки, які можна копіювати або переносити на носій. Носію властиві істотні культурні, естетичні й технологічні характеристики, а його зв'язок із контентом може бути нерозривним або випадковим;

– документальна спадщина – сукупність документів або груп документів, що мають неминущу цінність для культури, країни або людства в цілому, їх пошкодження чи втрата призводять до згубного культурного зубожіння; Світова документальна спадщина: має глобальну значущість; є предметом спільної відповідальності; підлягає охороні та всебічному збереженню в інтересах людства, обов'язково при належній повазі та визнанні культурних традицій і практик; повинна бути широко доступною без будь-яких обмежень завдяки можливостям багатократного використання; слугує засобом для розуміння соціальних, політичних, колективних, приватних аспектів історії, підтримки управлінських процесів і сталого розвитку; документальна спадщина кожної держави відображає її національну пам'ять, самобутність і, таким чином, визначає місце цієї держави у сучасному глобальному світі;

– інституції, які займаються питаннями збереження інформації, – архіви, бібліотеки, музеї, навчальні, культурні та науково-дослідні установи.

Державам-членам пропонується здійснити комплексні заходи за такими пріоритетними напрямками:

у справі виявлення документальної спадщини: надавати дієву підтримку установам, які професійно займаються питаннями документальної спадщини (розробленням політики відбору, формуванням документальних комплексів, забезпеченням їх збереженості та доступу); виявляти об'єкти документальної спадщини, яким загрожує потенційна або неминуча небезпека, і оперативно залучати для вирішення цих питань відповідні державні органи; державним і приватним установам забезпечити належну збереженість створених ними документів; координувати вирішення питань збереженості документальної спадщини з громадянським суспільством, при цьому передбачити збереженість не тільки основних документів, а й інформації контекстуального характеру, зокрема, розміщеної в соціальних мережах; критерії відбору документів мають бути недискримінаційними за характером і чіткими, а відбір – нейтрально збалансованим із точки зору галузей знань, форм художнього самовираження та історичних епох;

у справі збереження документальної спадщини: використовувати сучасні методи, профілактичні технології, досягнення гуманітарних, природничих, технічних наук; аналогові носії зберігати у випадках, коли вони мають цінність як автентичні оригінали, артефакти або об'єкти, що містять інформацію; для документів у цифровому форматі відповідні механізми кореляції доцільно передбачити з моменту, який передує їх створенню і придбанню для оптимізації подальшого управління ними, мінімізації витрат і ризиків; активно розвивати співпрацю, партнерські відносини між урядами, інституціями, які займаються питаннями збереження інформації, та приватними структурами; заходи щодо збереженості мають ґрунтуватися на принципах цілісності, автентичності, надійності, на загальнодержавній координації діяльності, проведенні міждисциплінарних наукових досліджень, залученні експертного середовища та відповідати міжнародним нормативно-правовим документам, стандартам, передовим практикам;

у справі забезпечення доступу до документальної спадщини: розробити належну нормативно-правову базу для установ, які займаються питаннями збереження документальної спадщини, гарантувати їм необхідну незалежність у вирішенні цих питань з метою формування у суспільстві стійкої довіри до обсягів і змісту відібраних матеріалів, надійності методів їх збереження і удосконалення, прозорості та обґрунтованості державних витрат; чітко визначити згідно з національним законодавством необхідні обмеження у доступі до документальної спадщини; передбачити довгострокові потреби щодо залучення інвестицій у сферу збереження оригіналів документів, створених в аналоговому форматі, розвиток інформаційної інфраструктури «установ пам'яті»,

вдосконалення компетенції роботи з цифровим контентом і залучати до фінансування спонсорів, меценатів, різні фонди тощо; сприяти створенню умов для максимально інклюзивного доступу до документальної спадщини на основі використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, міжнародних стандартів, інформаційно-просвітницьких програм (виставки, презентації, теле-, радіопроекти, освітні програми, лекції, публікації тощо);

у справі розвитку національного і міжнародного співробітництва державам-членам рекомендується: організувати та підтримувати обмін результатами наукових досліджень і публікаціями, налагодити підготовку фахівців та обмін ними, проведення форумів, розроблення навчальних курсів, діяльність робочих груп за такою тематикою: каталогізація, управління ризиками, виявлення документальної спадщини, що знаходиться під загрозою, сучасні наукові дослідження; поглибити співпрацю з міжнародними і регіональними асоціаціями фахівців, установами і організаціями, які займаються питаннями збереження документальної спадщини; сприяти практичній реалізації двосторонніх/багатосторонніх на міждержавному рівні науково-дослідних програм, науково-технічних проектів із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, кращих практик (принципів, стандартів, процедур) щодо охорони та збереження об'єктів документальної спадщини; посилити співробітництво у межах програми ЮНЕСКО «Пам'ять світу»¹⁴.

Розглянуті вище документи ЮНЕСКО – це її вкрай важлива, своєчасна і системна відповідь на реалії та виклики інформаційного суспільства. Йдеться про найвпливовіші чинники сучасної «інформаційної епохи» – знання, інформацію, комунікацію, бурхливий розвиток і розповсюдження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. Глобальні цивілізаційні процеси, стрімкий інформаційно-технологічний прогрес, інноваційність, що стала визначальною характеристикою сучасних соціально-економічних, науково-технічних, виробничих, культурних, освітніх процесів, істотно підвищили роль інформаційних ресурсів. Нині особливої актуальності набуває формування стратегії переходу від пасивного нагромадження інформаційних ресурсів до перетворення їх в цілісну і доступну для користування з урахуванням найперспективніших трендів інформаційних технологій ефективну «систему знань». Цифрові технології зумовили безпрецедентні умови удосконалення до надбань культурної спадщини і водночас загострили економічні й технологічні проблеми зберігання та інтеграції її інформаційних ресурсів, протиріччя між динамікою накопичення інформації цифрового походження і темпами старіння технічних параметрів обладнання й програмного забезпечення. Їх застосування також актуалізувало «зворотній бік» забезпечення збереженості – відсутність спра-

ведливої рівноваги між законними правами авторів, правовласників і зацікавленістю суспільства отримати вільний доступ до культурної спадщини¹⁵.

Ці складні проблеми вирішуються ЮНЕСКО не тільки через ухвалення відповідних нормативно-правових документів. Під егідою ЮНЕСКО було розпочато практичну реалізацію взаємопов'язаної з програмою «Інформаційне суспільство для всіх» стратегії залучення світової спільноти до збереження цифрових ресурсів, що передбачає: проведення широких консультацій з урядами, політиками, експертами, а також із представниками установ, які займаються питаннями збереження культурної спадщини, програмним забезпеченням, стандартизацією; поширення технічних рекомендацій; здійснення пілотних проєктів; підготовка публікацій, розроблення навчальних програм проведення міжнародних конференцій, семінарів з актуальної тематики. Так, у 2000 р. ЮНЕСКО опублікувала оновлену версію свого довідника (Larivière. J. Guidelines for legal deposit legislation. (Rev., enl. And updated ed.) (2000), присвячену питанням застосування правила обов'язкового примірника. До нього було включено окремий юридичний розділ із рекомендаціями щодо організації отримання обов'язкового примірника цифрових матеріалів. ЮНЕСКО пропонувала, щоб цифрові публікації включалися до закону про обов'язковий примірник у повному обсязі, навіть попри виникнення на практиці певних проблем. Якщо законодавство буде ґрунтуватися на такому підході, то посприє найповнішому збереженню документальної спадщини і публікацій у цифровій формі всіх типів. За контрактом з ЮНЕСКО у 2003 р. провідними фахівцями Національної бібліотеки Австралії підготовлено «Рекомендації щодо збереження цифрової спадщини» (далі – Рекомендації). Документ відзначається системним охопленням проблематики і не втратив до сьогодні своєї актуальності. Його структура включає: передмову і 4 розділи, в яких докладно розглянуто поняттєвий апарат, організаційні, теоретичні питання цифрового збереження, подано роз'яснення аспектів його методичного супроводу, зокрема: розділ I «Вступні матеріали» (коментар до проєкту «Хартії про збереження цифрової спадщини» та її термінології); розділ 2 «Перспективи у сфері управління» (аналізування сутності цифрових ресурсів, специфіки їх зберігання, програмного забезпечення і управління ними в архіві, відповідальність за забезпечення збереженості); розділ 3 «Технічні та практичні аспекти» (критерії відбору цифрових матеріалів, співпраця і розвиток партнерських відносин з їх створювачами, контроль за метаданими, правові питання зберігання і доступу, стратегії захисту даних, управління ризиками, стандартизація); розділ 4 «Додаткова інформація» (глосарій термінів, список джерел)¹⁶. Ухвалення нормативних документів, публікація довідкових і методичних матеріалів, змістовні дискусії на міждисциплі-

нарних форумах сприяли розвитку поняттєво-термінологічного апарату цифрової культурної спадщини, його унормуванню і запровадженню до наукового й суспільного обігу, надали імпульсу для наукових досліджень. Отже, багатоаспектна, інтегративна діяльність ЮНЕСКО у сфері цифрової культурної спадщини відзначається гармонійним поєднанням нормотворчості та здійснення системних практичних заходів щодо її охорони, збереження, дослідження, удоступнення і актуалізації. При цьому, з метою покращення нормативних процедур оцифрування, розглядалися питання інтероперабельності – експлуатаційної сумісності програмного забезпечення і контенту, оптимізації стандартів. Нормотворча діяльність і практичні заходи були взаємопов'язані з вирішенням ключових завдань розвитку «суспільства знань»: скоротити розрив, зумовлений використанням цифрових технологій, який позбавляє окремі групи населення і цілі країни переваг у доступі до інформації та знань; гарантувати поширення інформації, знань і забезпечити вільний до них доступ; досягти міжнародної згоди і зміцнити міжнародну співпрацю у питаннях про необхідність розроблення нових норм і принципів.

Варто підкреслити, що і на регіональному рівні, зокрема у ЄС, приділяється велика увага проблемам цифрової спадщини. З моменту підписання у лютому 1992 р. лідерами держав Європейського Співтовариства Договору про Європейський Союз і Заключного акта про валютно-фінансовий союз*, культурна політика офіційно була визнана одним із напрямів діяльності ЄС і фактором економічної й соціальної інтеграції Європи. ЄС мав заохочувати співробітництво держав-членів, сприяти розвитку їхніх культур на засадах національної та регіональної різноманітності, враховуючи при цьому і питання спільної культурної спадщини. Культура розумілася як один із вагомих інструментів об'єднання громадян держав-членів ЄС не тільки на політичному і соціально-економічному рівнях, а й на рівні їхньої самосвідомості та самоідентифікації, сприйняття себе представниками однієї території з базовими загальнокультурними цінностями. Важливим кроком у розвиток положень Договору про Європейський Союз 1992 р. стало рішення Європейського парламенту і Ради ЄС № 2228/97/ЄС від 13 жовтня 1997 р. про заснування Програми дій Співтовариства у сфері культурної спадщини. В її межах зусилля спрямовувалися на посилення збереженості європейської культурної рухомої й нерухомої спадщини (архівів, біблі-

* 9–10 грудня 1991 р. у Маастрихті (Нідерланди) лідери держав Європейського Співтовариства затвердили, а в лютому 1992 р. підписали Договір про Європейський Союз і Заключний акт про валютно-фінансовий союз. Договір набув чинності 1 листопада 1993 р. після його ратифікації всіма сторонами. Певні положення цієї угоди були переглянуті у формі Амстердамського договору від 2 жовтня 1997 р., який набув чинності 1999 р.

отечних і музейних зібрань, археологічних наземних і підводних об'єктів, архітектурних пам'яток і культурних ландшафтів), забезпечення можливостей удоступнення громадян до культурних надбань, виховання у них бережливого ставлення до пам'яток культури. Згодом у ЄС розпочалося виконання програм культурного спрямування – «Леонардо», «Рафаель», «Медіа», «Культура 2000», що передбачали надання на конкурсних засадах фінансової підтримки (грантів) культурно-художнім/просвітницьким проектам. Упродовж 1990-х – на початку 2000-х років було ухвалено низку нормативно-правових документів, присвячених питанням активізації співробітництва держав – членів ЄС в архівній сфері, розширення доступу до документів Європейського парламенту, Ради та Комісії ЄС і громадськості до офіційних документів, створення ефективної системи управління архівами і документами, забезпечення збереженості архівних документальних комплексів згідно з нормативними вимогами (рішення Ради ЄС (94/C 235/03) від 17 червня 1994 р., Резолюція Ради ЄС від 6 травня 2003 р., Рекомендація Ради ЄС (2005/835/ЕС) від 14 листопада 2005 р.). 3 документи, а саме: Рекомендація R (2000) 13 щодо доступу до архівів, Рекомендація R (2001) 15 щодо викладання історії у XXI ст. у Європі і Рекомендація R (2002) 2 щодо доступу до офіційних документів містять засадничі принципи, яких державам-членам рекомендується дотримуватися у своїй законодавчій і адміністративній практиці. Цей комплекс документів визначив політику ЄС в архівній сфері як цілісну стратегію управління інформацією, що базується на принципах прозорості (transparency), відкритості, доступності¹⁷. Отже, логіка інтеграційних процесів на європейському континенті зумовила поступове розширення компетенції інституцій ЄС в культурній сфері та засвідчила, що офіційна культурна політика перемістилися на перші позиції, а культура розглядається як один із ключових чинників взаємодії держав-членів ЄС. Розвитку цих тенденцій значною мірою посприяло прийняття Хартії ЄС про основні права (2000) і Лісабонського договору (2007).

Нині європейська культурна співпраця між державами-членами ЄС охоплює достатньо широке коло напрямів: розроблення загальної культурної політики; розбудова європейської культури, охорона, збереження, дослідження, удоступнення, актуалізація культурної спадщини, а також аудіовізуальної та архівної спадщини; переміщення культурних цінностей у межах ЄС; повернення культурних цінностей, незаконно переміщених з території ЄС тощо. Європейське регіональне співробітництво у культурній сфері регулюють міжнародно-правові акти ЄС, Ради Європи, документи ОБСЄ тощо. Для його розвитку принципово важливе значення має нормотворча діяльність Ради Європи, укладені в її рамках або під її егідою численні документи (рекомендації, резолюції, накази тощо), зокрема: Європейська культурна

конвенція (1954), Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (1969), Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи (1985), Європейська конвенція про правопорушення щодо культурних цінностей (1985), Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута, 1992), Конвенція про спільне кіновиробництво (1992), Європейська конвенція про захист аудіовізуальної спадщини (2001, вступила в силу 2008 р.) і додаток до неї – Протокол про захист телевізійної продукції (2001), Рамкова конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства (2005). Ці документи є частиною масиву міжнародно-правових актів, які тією чи іншою мірою стосуються охорони культурної спадщини, проблем культури взагалі, питань реалізації культурних прав людини, та зафіксували, що норми регіонального міжнародного права мають тенденцію до оформлення в єдину цілісну систему європейського права охорони культурних цінностей¹⁸.

Проблеми збереження культурної спадщини у цифровій формі почали розробляти в ЄС наприкінці 1990-х років ХХ ст. у взаємозв'язку з розбудовою інформаційного суспільства, створенням інформаційної інфраструктури європейського континенту, «дигіталізацією» і розповсюдженням цифрових технологій в усіх сферах життєдіяльності європейського соціуму. В ЄС прийнято і реалізується значний за обсягом блок документів, присвячених розвитку інформаційного суспільства, серед яких є низка документів, що містять перспективні системні орієнтири для реалізації політики ЄС у сфері культури, діяльності держав-членів у сфері культурної спадщини та її репрезентації у цифровій формі: «План дій щодо переходу Європи до інформаційного суспільства» (1994); «Меморандум зі взаєморозуміння «Мультимедійний доступ до європейської культурної спадщини» (1995–1998); «Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства» (2000); Програма «Європа – інформаційне суспільство для всіх» (м. Лісабон, Португалія, 2000, оновлена у 2010 р.) і плани дій щодо її реалізації – «eEurope 2002», «eEurope 2005», «eEurope 2010»; «Лундські принципи» (2001); план дій «eEurope 2020: Цифровий порядок денний для Європи» (Digital agenda for Europe, нині основний проектний документ із розвитку інформаційної сфери ЄС), «Рамкова програма Горизонт 2020» (2014). Ці документи орієнтовані на забезпечення в умовах становлення інформаційного суспільства глобальної конкурентоспроможності ЄС: шляхом посилення інноваційного потенціалу та економічного оновлення держав-членів; пріоритетного розвитку найперспективніших трендів інформаційно-комунікаційних технологій; упровадження е-урядування як одного з ключових інструментів ефективності державного управління і надання послуг; досягнення нового рівня комунікацій, культури, науки, освіти, покращення якості життя громадян. До основних напря-

мів інформаційної політики ЄС віднесено: побудову економіки знань (інформаційної економіки); поширення і доступ до знань, інформації на рівноправних засадах для всіх європейських народів; створення і використання конкурентоспроможних інформаційних ресурсів Європи; вільний доступ до мережі Інтернет; використання інформаційного потенціалу європейської культурної спадщини на благо цивілізації тощо. У сфері культури актуалізовано амбітні завдання: формування єдиного європейського культурного простору, фундаментом якого має бути культурна спадщина європейського континенту; включення в його межі архівів, музеїв, бібліотек, навчальних закладів, культурних і науково-дослідних установ; практична реалізація потужних міждержавних проєктів, програм з оцифрування і створення міжнародних інтегрованих цифрових ресурсів культурної спадщини, впровадження сучасних моделей довготривалого вільного он-лайн доступу до них громадян. Суттєвою особливістю зазначених документів ЄС є їхня взаємопов'язаність, чітка ієрархічність, фахове застосування методики стратегічного планування. Так, весь корпус документів являє собою «піраміду», у межах якої будь-яка загальна стратегія чи програма складається з низки більш ретельно і конкретно розроблених галузевих стратегій чи програм, а ті, у свою чергу, містять ще вужчі локальні проєкти, у межах яких окреслюється можливість предметної роботи на рівні окремих регіонів, спільнот, установ тощо. У питаннях, де аспекти застосування галузевої стратегії перетинаються з ареалами інших сфер або галузей життєдіяльності суспільства, наприклад, збереження або репрезентація об'єктів культурної спадщини, переведення їх у цифровий формат, відбувається пошук консенсусних рішень – узгодження ключових підходів, кореляція з завданнями, заходами, технологіями практичної реалізації програм чи проєктів¹⁹.

Прикладом такої методики може слугувати «Меморандум зі взаєморозуміння «Мультимедійний доступ до європейської культурної спадщини» (Multi-media Access to Europe's Cultural Heritage. A Memorandum of Understanding and European Charter. European Commission, DGXIII-B, 28th June 1996)²⁰, ухвалений Європейською комісією у червні 1996 р. Це угода між музеями, галереями, державними і громадськими установами, компаніями, які спеціалізуються у сфері телекомунікаційних і апаратно-програмних комплексів, електронних видавництв стосовно досягнення обопільного порозуміння з мультимедійних проблем, важливих для всіх сторін. У ній визначено низку зобов'язань для сторін, зокрема: *для державних установ*: сприяти співробітництву між музеями, галереями і приватним сектором; внести необхідні уточнення у законодавство про інтелектуальну власність; брати участь у фінансуванні створення електронних інформаційних ресурсів, не пов'язаних із комерційними інтересами; сприяти

поширенню інформації про культурну спадщину в навчальних закладах і громадських організаціях; *для компаній, які спеціалізуються у сфері телекомунікаційних і апаратно-програмних комплексів, електронних видавництв*: брати участь у фінансуванні робіт зі створення електронних образів музейних колекцій; сприяти тому, щоб електронний доступ до культурної спадщини Європи став частиною навчальних планів шкіл і університетів тощо; *для музеїв і галерей*: установити єдиний порядок створення електронних образів зібрань і забезпечити через електронні мережі їх удоступнення; дійти згоди щодо єдиних правил і протоколів опису змісту, порядку доступу, виробити цінову політику для індивідуальних користувачів, шкіл і університетів на території ЄС і за його межами; пропагувати електронний доступ до інформаційних ресурсів музеїв як доповнення до безпосередніх відвідувань їх громадянами і спосіб поширення у світі знань про світову культурну спадщину.

Показово, що організаційна діяльність у ЄС довкола проблем цифрової спадщини на початку XXI ст. ставала дедалі все більш конкретною і чіткою, набувала рис стратегічного планування з визначеними базовими принципами, пріоритетами, взаємозв'язаними завданнями, послідовними заходами та інструментами їх реалізації. Важливим кроком на шляху створення механізму координації зусиль держав-членів стали «Лундські принципи» (The Lund Principles), прийняті на нараді представників держав-членів у м. Лунд (Швеція) у квітні 2001 р. За висновками учасників цієї наради, оцифрування є ключовим механізмом використання унікальних надбань європейської культурної спадщини, підтримки культурної різноманітності, розвитку освіти та індустрії культури. Втім, держави-члени ЄС, попри значний практичний досвід та обсяги фінансування, стикаються з численними перешкодами і ризиками, зумовленими багатоаспектним характером процесів і різними методиками оцифрування, через відсутність узгоджених стандартів, взаємозв'язку між культурними програмами і новітніми технологіями їх практичної реалізації, послідовних підходів до вирішення проблем законодавства про інтелектуальну власність. Висловлені учасниками наради пропозиції сформували загальний фундамент «Лундських принципів», що були реалізовані у «Лундському плані дій до 2005 р.», розглянутому на нараді представників країн-членів ЄС у Брюсселі 17 липня 2001 р. За рекомендаціями та рішеннями цих 2-х нарад визначено такі основні напрями діяльності: створення у рамках ЄС спеціального механізму координації національних програм з оцифрування культурної спадщини Європи (в архівах, музеях, бібліотеках); підтримка європейського погляду на політику і програми оцифрування; поширення передового досвіду щодо стандартів, нормативів і технологій оцифрування; розвиток міждержавного співробітництва для удоступнення й

популяризації культурної спадщини у цифровій формі; розроблення національних програм навчання з метою вдосконалення компетенції роботи з цифровими технологіями.

На підтримку виконання попередніх рішень Рада ЄС прийняла у листопаді 2005 р. «Динамічний план дій», що містив 6 основних цілей: досягнення стратегічного лідерства у сучасних реаліях стрімких економічних і технологічних змін; зміцнення взаємозв'язків між державами-членами ЄС, а також з європейськими мережевими структурами стосовно ініціатив або виконання програм з оцифрування культурної спадщини; подолання фрагментарності та дублювання у процесах оцифрування; визначення адекватних моделей фінансування і політики для забезпечення стійкого розвитку та стратегії довготривалої збереженості цифрових ресурсів; підтримка культурної та мовної різноманітності у цифровому контенті.

Практичній реалізації створення європейського культурного інформаційного простору сприяло прийняття Європейською комісією Рекомендації 2006/585/ЄС про оцифрування і он-лайн доступ до культурного контенту та цифровому зберіганню від 24 серпня 2006 р.²¹ У жовтні 2011 р. Європейська комісія ухвалила нову Рекомендацію С (2011) 7579²², підтриману Радою ЄС на засіданні 20 квітня 2012 р. У цих документах пропонувалося державам-членам: розробити національні стратегії довготривалого збереження і удоступнення цифрових ресурсів з урахуванням дотримання законодавства про інтелектуальну власність; включити до них організаційні аспекти, відповідальність усіх сторін, пов'язану зі створенням цифрових інформаційних ресурсів і користуванням ними; переглянути національне законодавство для того, щоб його норми врешті допустили можливості багатократного копіювання і міграцію цифрових матеріалів; розвивати співробітництво, обмінюватися досвідом і технологіями, погоджувати стандарти, підтримувати постійні консультації та здійснювати моніторинг ситуації на локальному і міждержавному рівнях; активізувати діяльність щодо оцифрування матеріалів із питань культури для їх репрезентації у Європейській цифровій бібліотеці, відомій під назвою «Європеана».

У січні 2011 р. «Комітет мудреців» (Comité des Sages) Європейської комісії опублікував свою доповідь «Нове відродження» (The new renaissance), в якій йшлося про представлення європейської культурної спадщини у мережі Інтернет. Авторами доповіді підкреслено важливість довгострокового збереження оцифрованих і створених у цифровій формі матеріалів, а також підтверджено, що цією діяльністю повинні займатися установи культурної спадщини. Рекомендовано архівувати обов'язковий примірник матеріалів у бібліотеці «Europeana». Для робіт, захищених авторським правом, сайт зберігання буде закритим архівом. Щоб уникнути дублювання копій матеріалів, пропонується надавати їх

установам, які мають право на її отримання згідно з національним законодавством щодо зберігання²³.

Впродовж останніх 15 років у ЄС розроблено чимало різноаспектних програм і проектів інтегрованих цифрових ресурсів європейської культурної спадщини. Одним із основних організаційних механізмів і дієвим фінансовим інструментом їх практичної реалізації є Рамкові програми (Framework Programme for Research and Technological Development, FP). Кожна з них діє у межах певного хронологічного періоду, значного обсягу фінансування, має свою стратегічну мету, визначені основні напрями досліджень і охоплює певну кількість проектів. Практичною реалізацією програм керує група національних представників. Рамкові програми мають важливе значення для координації комплексних досліджень у сфері культури, науки, інформаційних технологій за актуальною тематикою.

Починаючи з 1984 р., профінансовано і реалізовано 7 рамкових програм. Зокрема, реалізація масштабного проекту MINERVA відбулася у межах 5-ї Рамкової програми (2002–2005), а його продовження – проект MINERVA PLUS – 6-ї Рамкової програми. Ці проекти є конкретним механізмом втілення у життя «Лундських принципів». За результатами їх виконання: організовано мережеву взаємодію міністерств культури європейських країн для координації національних програм оцифрування культурної спадщини і створено на цій основі погоджену загальноєвропейську платформу; розроблено рекомендації, методики, стандарти, метадані для забезпечення довготривалого збереження і доступу до цифрових ресурсів; підготовлено посібники, що містять вимоги і рекомендації з оцифрування, стандартизації та інтеграції даних, захисту прав інтелектуальної власності. Мережами MINERVA запущено проекти, орієнтовані на забезпечення постійного он-лайнного доступу до культурної спадщини Європи, в їх числі: MICHAEL (Multilingual Inventory of Culture Heritage in Europe) – багатомовний ресурс, що надає можливості пошуку і користування зібраннями музеїв, бібліотек, культурних установ Європи; ATHENA (Access to cultural heritage networks across Europe) – проект, який виконувався у рамках програми eContentplus, для об'єднання всіх зацікавлених сторін і правовласників інформаційних ресурсів Європи, інтеграції стандартів, інструментів, необхідних для розширення контенту Європейської цифрової бібліотеки Europeana, і, таким чином, для надання користувачам повноцінного доступу до культурної спадщини європейського континенту. У межах 6-ї Рамкової програми виконувався проект BRICKS (Building Resources for Integrated Cultural Knowledge Services), що об'єднав проекти цифрових архівів, музеїв, бібліотек, наукових установ для створення Цифрової бібліотеки на кшталт Європейської цифрової пам'яті. Його мета – розроблення сучасної інфраструктури, здатної інтегрувати з різних країн інформа-

ційні ресурси і послуги у сфері культури. Цифрова бібліотека являє собою мережеву систему послуг, в якій для користувачів передбачено доступ до колекцій мультимедійних цифрових документів різних галузей знань. 6-та Рамкова програма також включала проекти: EASAIER (удосконалення доступу до аудіоархівів шляхом інтеграції методів обробки мови і музики, медіа пошуку тощо), MEMORIES (розроблення семантичної системи індексації аудіо інформації для інформаційного пошуку і удоступнення до аудіоархівів); PRESTOSPACE (збереження аудіовізуальної спадщини, що зберігається у теле- і радіоархівах, музеях, бібліотеках).

У межах Програми eEurope реалізовувалася програма eContent2 (2001–2004), спрямована на підтримку формування, поширення і використання багатомовного цифрового ресурсу, зокрема, і в мережі Інтернет, сприяння розвитку мовної й культурної різноманітності у глобальних мережах. У січні 2005 р. Європейський парламент ухвалив програму eContentplus (2005–2008), що передбачала розвиток і запровадження багатомовного контенту інноваційних on-line послуг в Європі.

20 листопада 2008 р. відбулося офіційне відкриття Європейської цифрової бібліотеки (European Digital Library, Europeana,) і більш як 1000 установ з усієї Європи надали свої матеріали для того, щоб зробити доступними для користувачів у режимі он-лайн понад 2 млн оцифрованих об'єктів (творів живопису, музичних творів, кінофільмів, фотодокументів, книг, мап, архівних зібрань тощо). Проект ініційовано Європейською комісією з метою покращення доступу до електронного контенту в рамках програми eContentplus і орієнтовано на відкритий доступ до багатомовних мультимедійних ресурсів європейської культурної спадщини. Європейську цифрову бібліотеку визначено як головну і загальноєвропейський інтегратор цифрових культурних матеріалів. Ще одним масштабним проектом є Європейська бібліотека (The European Library), започаткована у 2004 р Конференцією європейських національних бібліотекарів (CENL). Це – веб-портал, що надає доступ до повнотекстових і бібліографічних ресурсів 48 національних бібліотек Європи. Пошуково-навігаційний апарат порталу пропонує можливість бібліографічного пошуку і доступу до цифрових ресурсів книжкових фондів²⁴.

Навіть побіжний аналіз проблематики досліджуваної теми засвідчує, що Європейський Союз має позитивний досвід законодавчого та проектного супроводу питань збереження цифрової культурної спадщини. Європейські стратегічні ініціативи відносно культурної політики базуються на усвідомленні керівними інституціями ЄС і урядами держав-членів, що культура – це інструмент зміцнення соціальної консолідації та європейської ідентичності, особливо актуальний в умовах

культурного, мовного, етнічного і релігійного розмаїття європейського суспільства; культурна спадщина – ключовий чинник сталого розвитку мирної та процвітаючої Європи, є втіленням європейської «єдності в різноманітності», а цифрова спадщина – не тільки вид її невід’ємна складова європейської культурної спадщини, що містить цінні інформаційні ресурси, а й спосіб збереження її об’єктів.

¹ *Gantz John, Reinsel David.* The Digital Universe Decade – Are You Ready? May 2010, sponsored by EMC. URL: http://www.emc.com/digital_universe (date access: 13.09.2018); *Журавлева Е. Ю.* Эпистемический статус цифровых данных в современных научных исследованиях // Вопросы философии. 2012. № 2. С. 1112–123. URL: vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=473&Itemid=52 (дата звернення: 15.03.2019).

² Робота архівних установ України з аудіовізуальними документами: методичний посібник / Укрдержархів. УНДІАСД. Л. Ф. Приходько (кер. теми), Г. К. Волкотруб, В. В. Патик; за заг. ред. Т. О. Ємельянової. Київ, 2015. 398 с.; Стратегічна програма розвитку архівної справи України на середньострокову перспективу. 2019–2023 рр. / Л. Ф. Приходько. 2019. 51 с.; Теоретико-методичні основи організації Національного архівного фонду: методичний посібник / Укрдержархів, УНДІАСД; Л. Ф. Приходько (кер. теми), Т. О. Ємельянова. Київ, 2017. 194 с.

³ Культурный менеджмент и политика сохранения культурного наследия в современном обществе / А. П. Романова, С. Н. Якушенко, С. А. Дахин, М. А. Топчиев, О. С. Якушенко // Человек. Сообщество. Управление. 2010. № 3 С. 59; *Чепайтене Раса.* Культурное наследие в глобальном мире : монография. Вильнюс, 2010. С. 18–28.

⁴ *Акуленко В. І.* Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України : монографія / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2013. С. 61–62.

⁵ *Молчанов С. Н.* Европейское право и сохранение культурного наследия народов Европы. URL: smolchanov.narod.ru/EuropeanHeritageLaw2002.ppt (дата звернення: 15.03.2019).

⁶ Україна в міжнародно-правових відносинах. Кн. 2. Правова охорона культурних цінностей / відп. ред.: акад. НАН України Ю. С. Шемшученко та д-р юрид. наук В. І. Акуленко. Київ, 1997. 864 с.; *Акуленко В. І.* Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2013. 616 с.; *Богуславский М. М.* Культурные ценности в международном обороте: правовые аспекты : монография. Москва, 2012. 416 с. + вкл. (16 с.); *Катаргіна Т.* Збереження культурної спадщини у Великій Британії, США, Канаді (історія і сучасність) : монографія. Київ, 2003. 186 с.; *Каткова Т. Г.* Діяльність ЮНЕСКО у сфері збереження культурної спадщини: правові аспекти. Харків, 2007. 180 с.; *Копієвська О. Р.* Всесвітня культурна спадщина: регулювання міжнародним правом // Держава і право: зб. наук. праць. Київ, 2006. Вип. 33. Юрид. і політ. науки. С. 25–30; *Литовченко В. В.* Роль ЮНЕСКО в охороні

та збереженні культурної спадщини в Україні (1954–2010 рр.). Дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 «Всесвітня історія». Київ, 2014. 242 с.; *Мельничук О. І.* Міжнародно-правовий статус всесвітньої культурної і природної спадщини : монографія. Київ, 2008. 258 с.

⁷ Память мира: Общие руководящие принципы сохранения документального наследия (пересмотренное издание 2002 г.) / подг. Реем Эдмондсоном. Париж, ЮНЕСКО, 2002. 72 с.; *Boston G.* (Ed.) Safeguarding the Documentary Heritage UNESCO, Paris, 1998. 18 p.

⁸ Международный совет архивов: Стратегический план действий на 2014–2018 годы. URL: <https://www.ica.org/en/ica-strategic-implementation-plan-2014-2018> (дата звернення: 10.06.2019).

⁹ UNESCO. Universal Declaration on Cultural Diversity: Adopted by the General Conference of UNESCO at its thirty-first session on 2 November 2001. URL: orcp.hustoj.com/.../unesco-universal-declaration-on-cultural. (date access: 10.02.2019).

¹⁰ *Баллер Э. А.* Социальный прогресс и культурное наследие : монография. Москва, 1987. 160 с.; *Галкова О. В.* Культурное наследие: структура и содержание понятия // Электронный научно-образовательный журнал ВГПУ «Грани познания». Декабрь 2010. №4 (9). URL: www.grani.vspu.ru (дата звернення 17.06.2019.); *Курьянова Т. С.* Культурное наследие: смысловое поле и практика // Вестник Томского государственного университета. 2011. № 2. С. 14–18; *Лотман Ю. М.* Память в культурологическом освещении // Избранные статьи. Т. 1. Таллинн, 1992. С. 200–202; *Его же.* Семиосфера. Культура и взрыв. Статьи. Исследования. Заметки. СПб., 2000. С. 151–221; 434–442; Текст как явление культуры / Г. А. Антипов, О. А. Донских, И. Ю. Марковина, Ю. А. Сорокин; [отв. ред. А. Н. Кочергин, К. А. Тимофеев.]. Новосибирск, 1989. 197 с.; *Чепайтене Раса.* Культурное наследие в глобальном мире : монография. Вильнюс, 2010. 298 с.; *Art and Cultural Heritage. Law, Policy, and Practice.* (Ed. by Barbara T. Hoffman). URL: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10824-008-9063-1.pdf> (date access 10.02.2019); *Blake J.* On Defining the Cultural Heritage // *The International and Comparative Law Quarterly*, 2000. Vol. 49, № 1. P. 61–85. URL: orcp.hustoj.com/wp-content/uploads/2016/01/On-Defining-the... (date access 10.02.2019).

¹¹ Тлумачний словник з інформатики / Г. Г. Півняк, Б. С. Бусигін, М. М. Дівізійнюк та ін. Дніпро, 2010. С. 71, 587; Cambridge Free English Dictionary and Thesaurus. URL: dictionary.cambridge.org. (date access 06.01.2019).

¹² UNESCO. Charter on the Preservation of Digital Heritage. 15 October 2003. URL: <http://portal.unesco.org/> (date access 22. 01. 2019).

¹³ UNESCO/UBC. Vancouver Declaration. The Memory of the World in the Digital Age Digitization and Preservation. 6 to 28 September 2012. Vancouver, British Columbia, Canada. URL: unesco.se/wp-content/uploads/2015/06/Vancouver-Declaration-September-2012 (date access 16.05.2019); Conference Proceedings. The Memory of the World in the Digital Age Digitization and Preservation Edited An international conference on permanent access to digital documentary heritage /by: Luciana Duranti and Elizabeth Shaffer. 2013. 579 p. URL: [iibi.unam.mx/archivistica/Barnard Memory of the world 2013](http://iibi.unam.mx/archivistica/Barnard%20Memory%20of%20the%20world%202013) (date access: 16.05.2019).

¹⁴ UNESCO. Recommendation concerning the preservation of, and access to, documentary heritage including in digital form: Adopted by the General Conference

of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, meeting in Paris from 3 to 18 November 2015, at its 38 th session. URL: portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=49358&URL_DO=DO_TOPIC&URL (date access: 05.03.2019).

¹⁵ *Марьина Е. Ю.* Цифровое пространство: противоречия становления и развития // Молодой ученый. 2016. № 9 (36). С. 335–339; *Шановалова Г. М.* Концепция цифрового культурного наследия и его генезис: теоретико-правовой анализ // Территория новых возможностей. Вестник ВГУЭС. 2017. № 4. С. 159–168.

¹⁶ Рекомендации по сохранению цифрового наследия / подготовлены Национальной библиотекой Австралии. ЮНЕСКО, 2003. 166 с.

¹⁷ Рада Європи. Комітет міністрів. Рекомендація R (2000) 13 Комітету Міністрів державам-членам стосовно європейської політики доступу до архівів. 04. 09. 2000. URL: khpg.org/index.php?id=968016794 (дата звернення: 15.06.2019); Рада Європи. Комітет міністрів. Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам R (2001) 15 Про викладання історії у XXI столітті в Європі. URL: [www.coe.kiev.ua/docs/km/r\(2001\)15.htm](http://www.coe.kiev.ua/docs/km/r(2001)15.htm) (дата звернення: 15.06.2019); Рада Європи. Комітет міністрів. Рекомендація R (2002) 2 Комітету міністрів державам-членам про доступ до офіційних документів. 04. 12. 2002. URL: khpg.org/index.php?id=1039009219 (дата звернення 15. 06. 2019); *Кечкелети Ш., Секей І.* Доступ до архівів. Путівник для імплементації Рекомендації № R (2000) 13 щодо Європейської політики доступу до архівів / Харківська правозахисна група. Харків, 2010. 144 с.; *Мельничук О. І.* Правові засади охорони культурної спадщини в Європейському Союзі // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право. 2011. Вип. 1. С. 264–271. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamc_pr_2011_1_34. (дата звернення: 11.06.2019); *Решетова А. А.* Архивная политика Европейского Союза. URL: www.ssc.smg.ru/izv_2012_3.html (дата звернення: 15.06.2019).

¹⁸ *Акуленко В. І.* Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України... С. 101–102.

¹⁹ Європейський досвід нормативно-проектного забезпечення розвитку інформаційного суспільства: висновки для України / Національний інститут стратегічних досліджень. Аналітична доповідь. Київ, 2014. 76 с.; Інформаційне забезпечення інноваційного розвитку: світовий і вітчизняний досвід : монографія / Т. В. Писаренко, Т. К. Кваша, Н. В. Березняк, О. В. Прудка. Київ, 2015. С. 112–119.

²⁰ Multi-media Access to Europe's Cultural Heritage. A Memorandum of Understanding and European Charter. European Commission, DGXIII–B, 28th June 1996. URL: www.regnet.org/documents/general/mou.doc (date access: 17.06.2019); *Чукот С. А.* Державна культурна політика в умовах побудови інформаційного суспільства: зарубіжний і вітчизняний досвід. URL: ktpu.kpi.ua/ua/faculty/chukot (дата звернення: 11.06.2019).

²¹ Commission Recommendation 2006/585/EC of 24 August 2006 on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri> (date access: 17.06.2019).

²² Commission Recommendation on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation. Brussels, 27.10.2011. C (2011) 7579

final. URL: register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST_16291_2011_ADD_1 (date access: 17.06.2019).

²³ *Айгустов Р. А.* Цифровые ресурсы в зарубежных библиотеках // Библиография. 2016. № 1. С. 61–94.

²⁴ *Браккер Н., Куйбышев Л.* Оцифровка, доступ и сохранение цифрового культурного и научного наследия: стратегия Европейской комиссии. URL: <https://www.culture29.ru/upload/.../1bb/1bbc01cеса78b1f5348ffb424f702b4b.pdf> (дата звернення: 17. 06. 2019); *Рибачок О. М.* Діяльність ЮНЕСКО в галузі розвитку міжнародних проєктів цифрової документальної спадщини // Гілея: науковий вісник : зб. наук. праць. Київ 2017. Вип. 126. С. 36–141; *Шурин С. С.* Развитие интегрированных цифровых ресурсов по европейскому культурному наследию в первом десятилетии XXI века // Научный альманах. 2017. № 2–2(28). С. 250–258. URL: <http://ucom.ru/doc/na.2017.02.02.250.pdf> (дата звернення: 17.06.2019).

The article deals with the considering of problems of preserving and access providing of cultural heritage in digital form under UNESCO and European Union legal documents, as well as with the European experience of creating of integrated digital informational resources of cultural heritage.

Key words: UNESCO; European Union; document; cultural heritage; the World Cultural Heritage; digital heritage; digital technologies.